

ג'ניה גוטמן

האגף לשימור קרקע וניקוז, משרד החקלאות
ופיתוח הכפר

ערן אטינגר

האגף לשימור קרקע וניקוז, משרד החקלאות
ופיתוח הכפר

הצפות חוזרות ונשנות ונחלים שהפכו תעלות בטון – לא גזרת גורל

גיליון קיץ 2020 / כרך 11(2)

שיטפונות והצפות הם תופעות טבע. אי אפשר להימנע מהם כליל, אולם ניתן לצמצם מאוד את הנזקים שנגרמים מהם, שכן הם תוצאה של פעילות הפיתוח וההתיישבות האנושית, המתעקשת להתמקם סמוך לערוצי הנחלים ולפשטי ההצפה הטבעיים.

במדינה הולכת ומצטופפת, ובשל משבר האקלים, נדרש שינוי פרדיגמה יסודי בדרך שאנו מתכננים ומפתחים את היישובים והתשתיות, ואת האופן שאנו חושבים על מערכת הנחלים ומתייחסים אליה. על מערכת התכנון והפיתוח לראות את מערכת הנחלים כתשתית יסוד לתכנון. על האזורים הבנויים לשמר כמה שיותר נגר עילי בשטחם, ובמרחב השטחים הפתוחים יש לשמור על התשתיות החיוניות לניהול הנגר העילי: נחלים, פשטי הצפה ואזורי חלחול. באזורים אסטרטגיים אלה הפיתוח חייב להיות משני ונספח לשימוש העיקרי שהוא ניהול הנגר.

כאשר הפתרון ההגיני – שימור המערכת הטבעית ושימוש בה כפתרון ניקוזי – אינו מתממש, אנו נדרשים לפתרונות טכניים והנדסיים שבמרכזם הפיכת הנחלים לתעלות. אכן, עד לאחרונה, כך עבד הממשק בין תכנון לניקוז: גרמי הפיתוח והנדסי הניקוז תכננו ופיתחו את המרחבים העירוניים תוך יצוא הנגר העודף למערכת הנחלים, ורשויות הניקוז נאלצו לקדם מפעלי ניקוז הנדסיים, תוך איבוד הערכים הסביבתיים והחברתיים של הנחלים. במקרים רבים גם התפקוד הניקוזי אבד עם הזמן, וכשל תעלות הבטון של הגעתן והאיילון להוליך את כמויות המים מוכיח זאת.

בשנים האחרונות מתרחשת תמורה של ממש. נוכח נזקי ההצפות ההולכים וגוברים, לחצי הפיתוח ולעיתים בלימה של פיתוח בהיעדר תשתית ניקוז, ובצד זאת ההבנה הגוברת בדבר חשיבותה של מערכת הנחלים כנכס סביבתי וחברתי יקר, גברה מאוד נכונותם של גופים – ממשלתיים, מקומיים ומהחברה האזרחית – לשתף פעולה. שיתוף הפעולה נערך בין השאר במסגרת **מיזם "הגישה האגנית המשלבת"**, שמוביל האגף לשימור קרקע וניקוז במשרד החקלאות.

חלק מרכזי במסגרת המיזם האגני הוא פיתוח של מתודולוגיה חדשה לניהול סיכוני שיטפונות. מדובר במתודולוגיה ארצית, עם גמישות אגנית, המתבססת על אבני היסוד של הדירקטיבה (הנחיה מחייבת) האירופית לניהול סיכוני שיטפונות^[1], אך עם מספר שינויים והתאמות ייחודיים לישראל, וזאת תוך יישום העיקרון של קבלת החלטות מבוססת מידע:

- דגש על העתיד בצד ניסיון העבר: התאמה לצפי גידול האוכלוסין, לפיתוח המואץ ולשינוי האקלים; תהליכי תכנון מקבילים שימת לב יתרה; לימוד היסטוריית השיטפונות וההצפות;
- דגש על עקרון המניעה: שימור תשתית הנחלים ופשטי ההצפה הטבעיים – תחילה;
- מידע הנוגע לכדאיות כלכלית ואקולוגית והצעת פתרונות שתועלתם מוכחת.

המתודולוגיה הישראלית לניהול סיכוני שיטפונות והצפות מדגישה את היתרון המשמעותי שקיים בארץ, והוא עצם קיומם של גופים אגניים – רשויות הניקוז והנחלים – ששטח השיפוט שלהם נקבע על-ידי הטבע ולא על-ידי חלוקה פוליטית שרירותית. המתודולוגיה מדגישה את הצורך הדחוף בחיזוק הממשק בין רשויות הניקוז והנחלים – המכירות היכרות אינטימית את השטח שהן אמונות עליו – לבין מוסדות התכנון והפיתוח ברמה האזורית והלאומית. במסגרת זו מודגש גם הצורך הדחוף בגישור בין השפה התכנונית לבין שפת ההידרולוגיה והניקוז.

גיבוש המתודולוגיה הארצית פוגש יוזמות מקבילות העולות מהשטח ומגורמים נוספים:

מנהל התכנון מקדם מדיניות לניהול נגר עירוני, שאם יהפוך למחייב, עתיד לחולל מהפכה בניהול הנגר העירוני (ראו עוד בגיליון זה).

רשויות הניקוז מקדמות בשנים האחרונות ביוזמתן מהלכים שמוטמעת בהם הגישה של פתרונות מבוססי טבע (nature-based solutions), וזאת בממשק הדוק עם מוסדות התכנון. דוגמאות מובהקות לכך הן תוכנית האב למרחב הנחלים של רשות ניקוז שורק-לכיש, ותוכנית האב האגנית של רשות ניקוז ונחלים קישון. תוצרי הראשונה מוטמעים בימים אלה בתוכניות מתאר כוללניות

המקודמות במרחב שורק-לכיש, ואילו תוצרי האחרונה הוטמעו בתוכנית "שער המפרץ" של רשות מקרקעי ישראל, ואתרי הוויסות שלה בנחל סומך ושפרעם כבר הגנו בהצלחה רבה על מרחב הקריות בחורף האחרון.

חשוב שנזכור, בתסריט "עסקים כרגיל", שבו כל גורם ובעל עניין פועל לבדו והפיתוח ממשיך להתעלם ממערכת הנחלים הטבעית, טרגדיות בנוסח הצפות הגעתון בנהריה בחורף 2020 יתרחשו שוב. למרות זאת, זו אינה גזרת גורל: שיתוף פעולה הדוק בין בעלי העניין והבנה מצד מערכת התכנון והפיתוח כי מערכת הנחלים בישראל היא תשתית יסוד לתכנון, טומנים בחובם הבטחה גדולה לצמצום נזקי הצפות, לשימוש במי השיטפונות כמשאב ולהצלת הנחלים בישראל.

מקורות

.European Commission. The EU Floods Directive

.1